

Posten under beredskapsåren 1939–1945: ett samlarområde med många infallsvinklar

av Harry Hohndorf

Beredskapsåren 1939-1945 var för Sverige en exceptionell tid. Brinnande världskrig utanför knutarna. Balansgång för att hålla landet utanför konflikten. Överhängande hot för ett invasionskrig. Stora inkallelser, ransonering, omhändertagande av flyktingar och främmande militärer, humanitär verksamhet över gränserna, censur, valutakontroll m.m. Allt detta har på olika sätt satt spår även i brevkorrespondensen och lämnat efter sig ett rikt samlarmaterial. Såväl den traditionelle filatelisten som posthistorikern och tematikern kan här finna ett arbetsfält. Materialet är så omfattande att samlaren tvingas specialisera sig. Av snarlika skäl är det inte möjligt att i en uppsats som denna annat än kortfattat försöka omfatta hela området emedan - med en lustig formulering använd av Magnus Jacob Crusenstolpe - ”utrymmet nekar oss att meddela annat än ett squelett”.

Det är framför allt militärposten som ökar i omfattning och manifesterar sig i militärbrev, militära svarsmärken, fältpoststämplor, beredskapsstämplor, militärpaket, den militära brevcensuren, posten från svenska frivilliga i Finland m.m. Den civila posten påverkas av vissa restriktioner och störningar. Breven åsätts ofta välgörenhetsmärken och vykortet får tidsaktuella motiv. Posten till och från utlandet drabbas särskilt av störningar till följd av krigets gång. Vi får en omfattande korrespondens till och från alla kristidsmyndigheter.

I en egen samling, bestående av i huvud-

HARRY HOHNDORF, f. 1922, f.d. förste taxeringsintendent, har specialiserat sig på svensk militärpost i egna samlingar och i publicerade artiklar. Denna artikel har tillkommit med anledning av utställningen i Postmuseum 1995 till 50-årsminnet av Beredskapsårens slut år 1945.

sak filatelistiskt material, har jag försökt att ge en bild av perioden i sin helhet. Även icke filatelistiskt material har använts för att understryka och levandegöra. Det kan gälla löpsedlar, affischer, broschyrer och vykort, ett material som i sin raka realism kan ha stor slagkraft. Eftersom perioden domineras av det militära och krisartade, domineras också samlingen därav. Dramatiken i skeendet kan ibland utläsas ur en enstaka bevarad inkallelseorder, exempelvis från någon av mobiliseringarna eller i en brevväxling. Skäl finns att någon gång i samlingen visa brevets innehåll, som kan vara av större intresse än det postbehandlade kuvertet.

Fältposten organiseras

Den 1 september 1939, dagen för det tyska angreppet på Polen och Andra Världskrigets utbrott, beordrades s.k. förstärkt försvarsberedsskap, och i ett cirkulär av den 14 september meddelade Generalpoststyrelsen att inkallade från den 17 september fick rätt att använda portofria militärbrev med svarsmärke. Vid denna tid var fältposten ännu ej organiserad, varför militärbreven lades i de vanliga brevlådorna och stämplades med ortens poststämpel. Adressen till förbanden var förläggningssorten. Några

fältpostnummer fanns ännu inte. Ej heller krävdes någon sekretess. Efter utbrottet av Finska vinterkriget den 30 november beordrades partiell mobilisering. Första mobiliseringsdagen var den 8 december. Samtidigt påbörjades organisationen av fältposten och fältpostkontor upprättades. Vidare anordnades sorteringspostanstalter för sortering av militärposten, så att den dirigerades till rätt fältpostadress.

Allmän mobilisering beordrades den 9 april 1940 som en reaktion på invasionen av Danmark och Norge. Nu hade arbetet med fältpostorganisationen kommit så långt att mobiliseringen kunde ske utan att väcka större uppmärksamhet, vilket skedde genom att de värnpliktiga blev individuellt inkallade genom personlig order till de kompanier vid vilka de i förväg krigsplacerats.

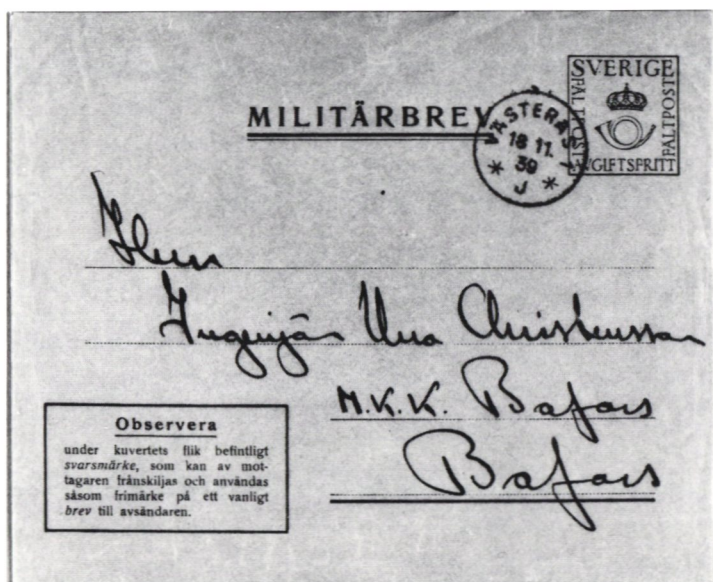
Det nya systemet gjorde det alltså möjligt att på våren 1940 genomföra en praktiskt taget allmän mobilisering utan att detta upptäcktes av främmande makt förän både mobilisering och uppmarsch redan hade avslutats. Detta bör jämföras med

förhållandena vid krigsutbrottet då de värnpliktiga genom kungörelser årsklassvis inkallats till sina regementens mobiliseringsplatser, eftersom något annat system för inkallande av merparten av de värnpliktiga vid denna tid inte förelåg. De skriftliga, personliga inkallelseorderna som förekom under beredskapsåren är av dokumentärt intresse, posthistoriskt och militärhistoriskt, och samlas av militärpostsamlare. Såväl kuvert med stämplor, påskrifter och etiketter som innehållet är av värde för samlaren.

Militärbreven med svarsmärken

Uppfinningen av militärbrev med svarsmärken gjordes 1929. Tio år senare, strax före krigsutbrottet 1939, trycktes en ny, tredje upplaga sådana brev med svarsmärken för kommande behov i ett antal av drygt 400.000 brev. Denna emission (M 3), som för övrigt är filatelistiskt mycket intressant och har mycket att ge samlaren på grund av sina många varianter och färgnyanser, förbrukades inom några månader till följd av de plötsliga, stora inkallelserna.

*Militärbrev nr. 3/1939.
Utgivningen av detta
militärbrev skedde strax
före krigsutbrottet.
Upplagan förbrukades
på kort tid jämte
resterande delar av
1930 års upplaga av
militärbrev.*

Därefter följde nya upplagor slag i slag, men icke någon exakt lik den föregående, utan varje upplaga har sina särdrag som skiljer de olika upplagorna från varandra och som motsvarar katalogbeteckningarna M 4 A till M 11 A. Sålunda trycktes under beredskapsåren 1939-1945 ytterligare 11 upplagor om sammanlagt drygt 70 miljoner brev.

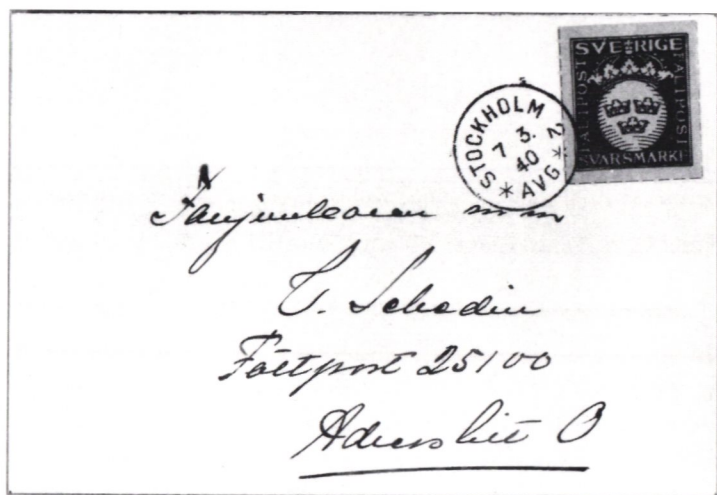
Militärbrev och militära svarsmärken samlas och studeras av militärpostsamlare traditionellt filatelistiskt och posthistoriskt, vari kan inbegripas sådant som undersökning av tidigaste användning, utdelningen till soldaterna, förbrukningen vid olika förband, fördelar och nackdelar med systemet med militärbrev-svarsmärken (som är unikt för Sverige) jämfört med andra metoder för militär korrespondens som används i andra länder etc.

Inför den stora s.k. Knäredsmanövern i slutet av augusti 1940 ville man pröva ändamålsenligheten med användandet av militärbrev och svarsmärken och lät tillverka en mindre upplaga i särskild färg (M 8). Denna skulle användas under övningarna, under vilka så gott som hela upplagan kom att förbrukas. Någon form av utvärdering torde ha kommit till stånd, men resultatet

därav är inte känt. Eftersom användandet av breven under övningarna blev flitigt, låt vara att även filatelister var i farten, och då utgivning av nya militärbrev fortsatte, kan det på goda grunder antas att myndigheterna övertygats om systemets fördelar.

För användningen av militärbrev och svarsmärken gällde, liksom för brev i allmänhet, vissa bestämda regler som dock inte alltid följdes, varken av brevskrivarna eller Postverket. En del felaktigheter beivrades med lösen. Brev som inte kunde expedieras försågs med diverse stämplars, eftersändes eller returnerades. Det förekom mycket av detta slag under beredskapsåren och det har uppskattats av samlarna, vilket kommer till synes i villigheten att betala höga priser för sådana objekt.

Militärbrev och svarsmärken fick ursprungligen endast användas under de årligen återkommande fälttjänstövningarna. Brevutgåvorna 1929 och 1930 användes sålunda vid de övningar som ägde rum under åren 1929 till 1938 samt vid Svenska Saarbataljonen 1934-1935. 1930 års upplaga förbrukades dock inte helt under dessa år, utan slutanvändes i början av beredskapen, när alla restriktioner i fråga om användningstid hade borttagits. Sådana åter-

Svarsmarke nr. 3/1939 typ III. Det enda svarsmärket med perforering, ett färgat linjegenomstick. Märkena trycktes och perforerades på samma gång genom att märkesklichen var kantad med genomsticksegar.

infördes efter kriget, men avskaffades senare åter helt, så att militärbrev och svarsmärken numera får användas året runt.

Några ord bör även sägas om samlandets historia vad gäller dessa objekt. Den stora mängden militärpost under beredskapsåren satte naturligt nog sina spår även inom filatelin. De militära frankotecknen blev helt naturligt nya filatelistiska samlarobjekt. Bland ledande filatelister som tidigt attraherades av dessa fanns Sven Åkerstedt och Harald Thunaeus, vilka båda tog samlandet av militärbrev och svarsmärken på allvar och gav ut skrifter om desamma. En frimärkshandlare som specialiserade sig på området var Gösta Sahlin, en känd profil i Gamla Stan i Stockholm på 1940-talet.

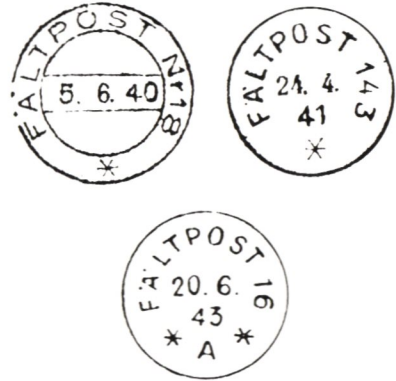
Den nyvunna synen på svarsmärket kommer fint till uttryck i en inledande passus i en artikel i Svensk Filatelistisk Tidskrift nr 7, 1940, med titeln "Den svenska fältpostens svarsmärken" författad av Harald Thunaeus. Han skriver sålunda:

"Om en daglig tidning komme på den idén att utlysa en pristävling om det mest populära svenska frimärket, skulle det i dessa krigs- och beredskapstider icke förvåna, om de flesta rösterna avgåves för det enkla och anspråkslösa frankotecknet, det s.k. svarsmärket, med vars tillhjälp miljontals brev kostnadsfritt befordras till våra män i vapenrocken från hemmavarande nära och kära. I en filatelistisk tidskrift skulle resultatet med säkerhet bli ett annat, och frågan är väl, om någon filatelist skulle skänka svarsmärkena sin röst. Men om dessa ännu inte väckt någon större uppmärksamhet bland filatelisterna, så är de dock i högsta grad och av olika anledningar förtjänta därav."

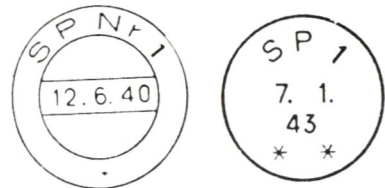
Fältpoststämplarna

Ändamålet med fältpostnummer är att hemlighålla militärförbandens uppehålls-ort. Beredskapssituationen krävde en omorganisation av fältposten, vilket bl.a. innebar ett betydligt ökat antal fältpostnummer mot vad som var brukligt tidigare.

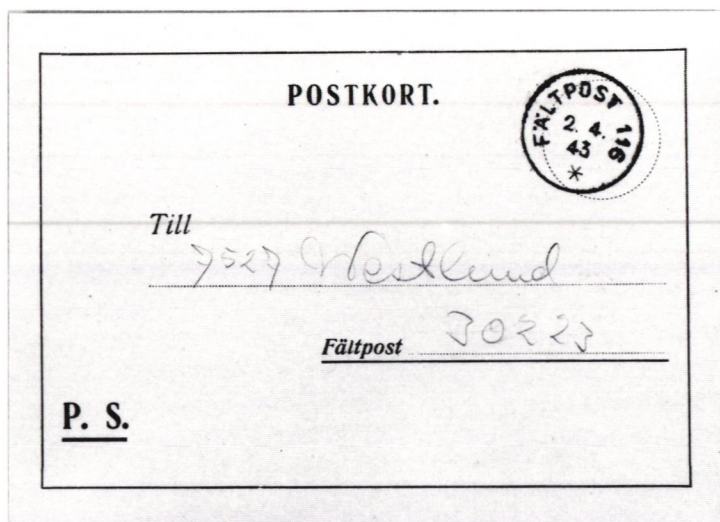
Före beredskapsåren förekom fältpoststämplarna endast vid de stora årliga fälttjänstövningarna med början 1871. Fältposten hade då i huvudsak övningskaraktär men fick nu under beredskapen nya, mer omfattande och reella uppgifter. Behovet kunde tidigare, under fälttjänstövningarnas tid, tillgodoses genom ett fåtal fältpostnummer, med beteckningar från 1 till 4. Som en följd av att varje infanteriregemente nu fick ett fältpostkontor måste nummerserien utökas med ett 60-tal nya fältpostnummer från 5 till 163.

För att systemet med fältpostnummer skulle fungera erfordrades också ett antal sorteringspostanstalter, som hade till uppgift att dirigera fältposten till rätt förband. Dessa postanstalter hade egna stämplarna med texten SP och ett nummer, t.ex. SP 5. Det fanns 11 sådana postanstalter.

Fältpoststämplarnas nummer var inte likalydande med förbandets fältpostnummer, vilket skulle vara en omöjlighet, eftersom dels varje kompani hade ett eget fem-

Postsakskort från Fältpost 116 till värnpliktig vid Fältpost 30223 den 2 april 1943 innehållande ett meddelande att ett utbetalningskort finns att utkvittera hos postombudet. Blankett F 9. Pv tr 1941.

siffrigt fältpostnummer i sin adress, dels förbanden skulle kunna nås och betjänas av olika fältpostkontor var förbanden än befann sig.

Det säger sig självt att en fungerande fältpostorganisation med rörliga förband är en ytterst komplicerad apparat. För posthistorikern finns här mycket att utreda. Den vanlige samlaren nöjer sig oftast med att samla alla stämplarna, ett i sig icke föraktligt pensum. En förteckning med nyckel över sambandet mellan fältpostnummer och kompaniers uppehållsort kunde vara av intresse för både militärsamlarna och hemortssamlarna, men torde på grund av omfånget vara svår att realisera.

Vid Kustflottans postanstalt användes stämplarna med texten "Kustflottan" och från 1942 "Marinpost".

"Postanstalten"-stämplarna

För att de militära förbandens uppehållsort inte skulle avslöjas var det nödvändigt att även de vanliga postkontoren hade makuleringsstämplarna, som inte röjde var de militära förbanden befann sig. Ett militärbrev eller ett militärt tjänstebrev med angivet fältpostnummer i avsändaradressen skulle

därför stämplas med en neutral makuleringsstämpel, som inte innehöll namnet på avsändningsorten. En sådan stämpel innehöll endast ordet "Postanstalten" samt datum och ett nummer, som utgjorde postanstaltens kodbeteckning.

Praktiskt taget samtliga postanstalter i Sverige använde sådana stämplarna under beredskapsåren. De kallades också beredskapsstämplarna. Man har numera lyckats

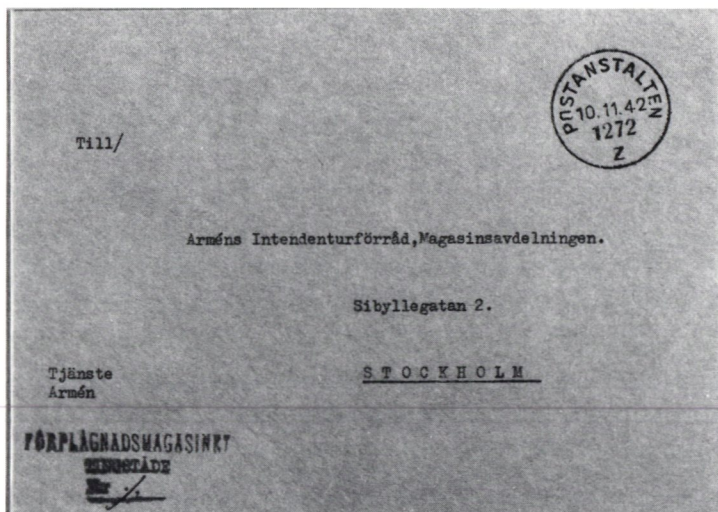

dechifrera samtliga dessa nummerbeteckningar och upprättat en förteckning som ger kopplingen mellan nummer och orter, ett arbete utfört av Ingemar Wägerman. Stämplarna förekom i olika typer. Tidigast användes gummistämplor, som var mindre hållbara, och dessa ersattes snart med metallstämplor.

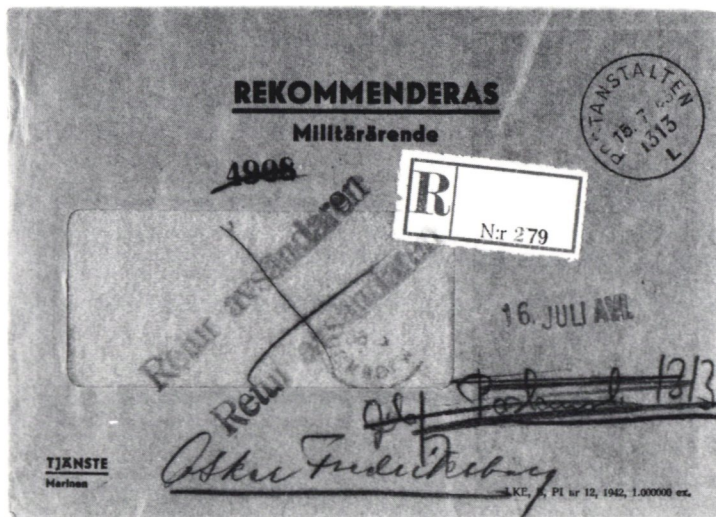
De grundläggande bestämmelserna härom finns i ett av Generalpoststyrelsen den 20 december 1939 utfärdat allmänt cirkulär, som innehåller bl a följande:

”Vid vissa postanstalter, vilka härom erhålla närmare underrättelser från Generalpoststyrelsens militärbyrå, skall avgående post från försvarsväsendet eller vid detsamma tjänstgörande personal icke stämplas med postanstaltens vanliga datumstämpel utan medelst en särskild stämpel. Då fråga är om assurerade och rekommenderade försändelser samt paket, skall postanstaltens namn bortklippas från nummerskylten. Å postanvisning skall journalnummer icke anges.”

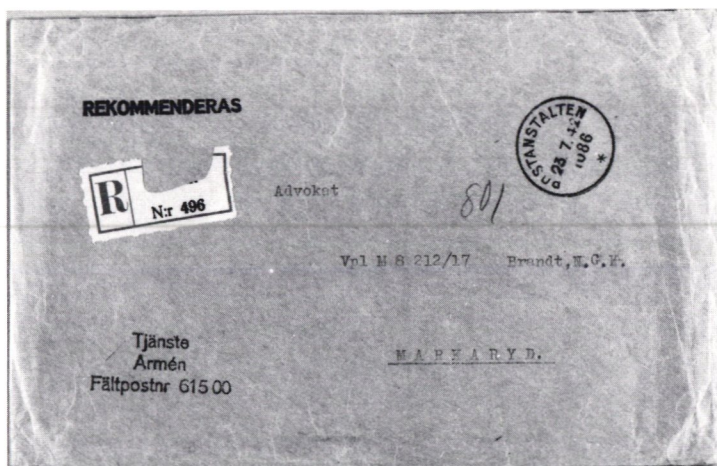
Trots dessa bestämmelser hände det någon gång att sådana försändelser av misstag

Militärt tjänstebrev stämplat "Postanstalten 1272 Z" den 10 november 1942. Genom att avsändningsorten, Tingstäde, är angiven kan vem som helt se bakom beteckningen 1272 Z, något som inte var avsikten med denna poststämpel.

En rekommenderad militärförsändelse (inkallelseorder) stämplat Postanstalten den 15 juli 1943 med blank rek-etikett, dvs. utan ortnamn så att avsändningsorten inte röjdes.

För att inte avslöja avsändningsorten skulle ortnamnet i reketiketten klippas bort, vilket det här tjänstebrevet av den 23 juli 1942 visar.

stämplades med postanstaltens vanliga stämpel. Detta rättades ofta inte till, men ibland gjordes ortnamnet i stämpeln oläsligt genom svärtning.

Svenska frivilliga till Finland

Det ryska anfallet på Finland i slutet av 1939 framkallade i Sverige en våldsam indignation och vrede. Många svenskar anmälde sig som frivilliga i Finlands försvar och det bildades en svensk frivilligkår, som deltog i striderna på finsk sida. Efter vinterkrigets slut i mars 1940 återvände de flesta frivilliga till Sverige, men några stannade kvar i den finska armén och ett mindre antal deltog även i det finska fortsättningskriget 1941-1944.

Svenska frivilligkåren hade t.o.m. mars månad 1940 en egen postanstalt i Haparanda med egen stämpel för försändelser från de frivilliga. Försändelserna censurerades av den finska krigscensuren i likhet med annan post, innan den med bil fördes till Haparanda för frankering och avstämpling. Senare erhöll frivilligkåren frankeringsfrihet och posten avstämplades då i Finland.

Korrespondensen mellan de frivilliga och deras hemmavarande har blivit omtyckta samlarobjekt bland militärpostsam-

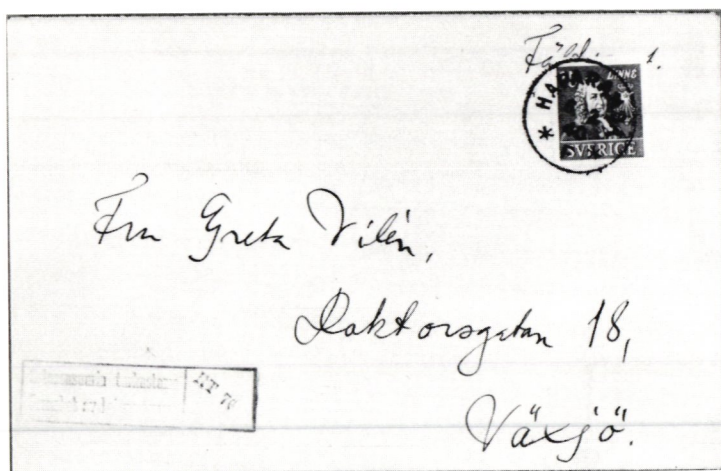
larna, inte bara för stämplarnas skull utan även som historiska dokument. Frivilligposten utgör ett av de större områdena inom svensk militärfilатели.

Fältposten vid Svenska Frivilligkåren i Finland 1939–1940

Samma dag som vinterkriget bröt ut, den 30 november 1939, öppnades i Stockholm en frivilligbyrå, samt bildades Svenska Finlandskommittén bl.a. för organisering av frivilliga. De första svenska frivilliga kom till Torneå redan i mitten av december och följdes av en första större kontingent per tåg från Stockholm den 21 december med postaltäckande adress "Haparanda F". Från julen 1939 fanns ett finskt fältpostkontor (nr. 25) i Torneå. Vid samma tid upprättades ett svenskt fältpostkontor där, som samlade upp all svensk frivilligpost.

Den 13 januari 1940 möttes representanter för de finska och svenska postverken för att arrangera postförbindelserna mellan länderna. I mötet deltog även postförvaltaren i Torneå och den finske censurchefen. Man enades om bl.a. följande:

Posten från Sverige skulle gå in i en särskild avdelning vid postkontoret i Haparanda, betecknad Haparanda F. Därifrån skulle den förpassas osorterad till frivillig-

Brev från en svensk finlandsfrivillig stämplat "Haparanda F" den 6 februari 1940. Försändelsen var portofri i Finland men (vid denna tid) inte i Sverige. Den har frankerats i Haparanda genom Svenska Finlandskommitténs försorg.

kårens depåpostkontor i Torneå. Försändelserna censurerades av finska myndigheter i Torneå innan de sorterades och skickades vidare. Posten från de frivilliga skulle från frivilligkårens depåpostkontor i Torneå förpassas osorterad till Haparanda F efter verkställd censurering. Den var då ofrankerad. Vid Haparanda F försågs den med svenska frimärken, som bekostats av Svenska Finlandskommittén.

Dessa rutiner ändrades den 6 mars 1940 enligt Generalpoststyrelsens cirkulär 23:3 såtillvida att alla ofrankerade brev och brevkort i fortsättningen behandlades som fullt frankerade om de var betecknade "Fältpost" eller "Kenttäpostia" och bar någon färgad stämpel "vanligen av typ liknande postanstaltens datumstämpel".

Under detta krig, som formellt upphörde den 13 mars, var följande svenska stämplat i bruk:

"Haparanda F": Makuleringsstämpel av metall, som användes vid en avdelning

av postkontoret i Haparanda under tiden 21 december 1939 till 5 mars 1940 på i Haparanda frimärkta försändelser från de frivilliga.

"SFK Finland": Gummistämpel, använd vid frivilligkårens depåpostkontor i Torneå enligt Generalpoststyrelsens cirkulär 23:3/1940 fr.o.m den 6 mars. Denna stämpel är mindre vanlig.

"Fältpost SFK": Metallstämpel, som användes jämsides med den föregående vid samma postkontor.

Utöver dessa stämplrar förekommer sällsynt tjänste-gummistämplrar med texten "Fältpostkontoret SFK Kärstap" och "Fältpostkontoret SFK Depå".

Frivilligbataljonen 1941 och Frivilligkompaniet 1942-1944

Det finska fortsättningskriget startade den 25 juni 1941 genom att Finland förklarade Sovjetunionen krig. Samtidigt öppnades på Finlands ambassad i Stockholm en frivilligbyrå, till vilken inom kort 1.600 svenska frivilliga anmälde sig, varefter en svensk infanteribataljon uppsattes i Åbo. Den insattes vid Hangöfronten. Posten från bataljonen stämplades "Kenttäpostkonttori nr 4" och befordrades via Helsingfors till Sverige. Efter det att Hangö intagits av finnarna avvecklades bataljonen och hemförlovades i december 1941.

De svenska frivilliginsatserna upphörde inte helt därmed utan Finlandskommittén organiserade i mitten av januari 1942 ett

nytt svenskt frivilligförband om 130 man, som bildade ett frivilligkompani, vilket placerades på ett avsnitt av Jandeba-fronten vid Svir i Östskarelen. Detta område hölls till juni 1944. Finska frimärken med övertrycket ITÄ-KARJALA användes. Därefter retirerade kompaniet till ett frontavsnitt nordost om Viborg (Tali). Försändelser behandlades som finsk fältpost och stämplades "Kenttäpostikonttori nr 1" eller i förekommande fall "Kenttäpostikonttori nr 2". I Helsingfors försågs de med cirkulära eller rektangulära gummistämplrar med texten "Fältpost F" och censurerades.

Vapenstillestånd inträdde den 19 september 1944. Kompaniet, som nu bara räknade 35 man, avtackades och upplöstes.

Brevcensuren och valutakontrollen

Brevcensur och valutakontroll utövades i Sverige under båda världskrigen. Syftet var att förhindra spionage, som kunde skada rikets säkerhet, och att hindra otillåten utförelse av valuta, som väl behövdes för folkhushållet. Av intresse för filatelister är de märkningar som gjordes på försändel-

Vykort från svensk finlandsfrivillig stämplat "Fältpost SFK" den 13 mars 1940. Daterat "Någonstans norr om polcirkeln i Finland" den 9 mars 1940. Censuren har raderat bort bildtexten samt svärtat ett ord i den skrivna texten.

serna med stämplrar, etiketter och förslutningsbanderoller (för att tillsluta vid kontrollen öppnade försändelser). Det fanns ett samarbete mellan kontrollmyndigheterna och Postverket så att kontrollen fick avsedd effekt. Brevcensur förekom bl.a. i fråga om försändelser till och från de olika interneringsläger, vilka hade upprättats på olika orter i Sverige, för utländska militärer som kommit hit av olika anledningar. Samlarområdet är populärt bland militärpostsamlare, men svårt, därför att tillgången på sådana försändelser trots allt är begränsad.

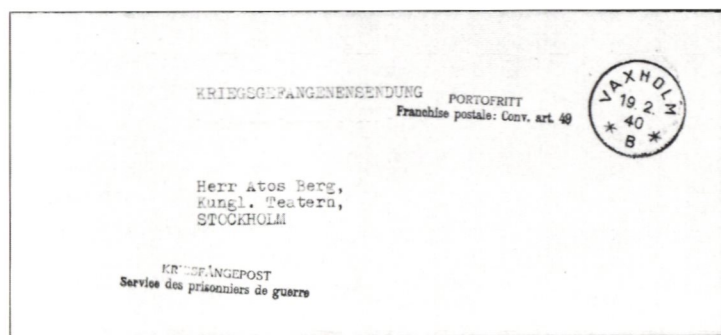
Samlandet kan göras traditionellt filatelistiskt-posthistoriskt genom att lägga tonvikten på de olika stämplarna och stämpelvarianterna etc., eller tematiskt genom att försöka kartlägga alla de olika lägren och den tid de var öppna m.m. Samlarområdet är långt ifrån utforskat.

Bakgrunden till brevkontrollen finns i en lag om vissa tvångsmedel vid krig och krigsfara som infördes den 9 januari 1940. Med anledning härav utfärdade Generalpoststyrelsen i ett cirkulär den 23 april 1940 närmare föreskrifter angående behandling av krigsfångeförsändelser från krigsfångar eller internerat krigsfolk i Sverige. Försändelserna skulle ha beteckningen "Post från internerad militär" samt vara försedda med kontrollstämpel från

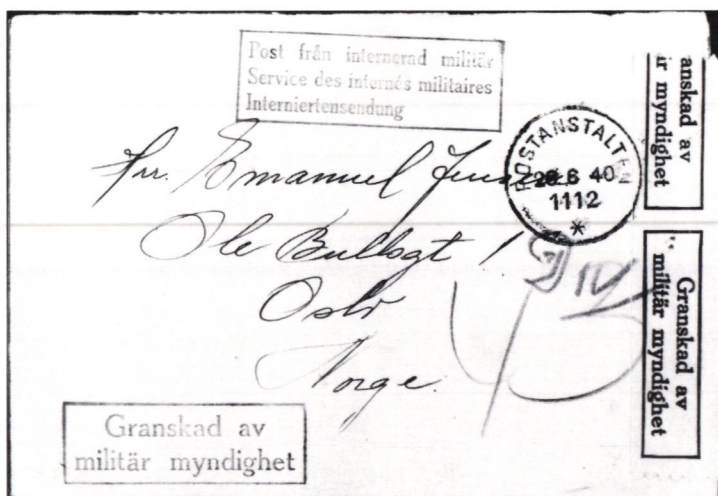
övervakande myndighet: "Granskad av militär myndighet".

1940 års tvångsmedelslag var i sin tur en komplettering till en tidigare Kungl. kungörelse från år 1938, i vilken bestämdes att en särskild organisation skulle tillskapas med uppgift att förhindra att krigsunder rättelser överbringades till obehöriga. Detta var den s.k. Allmänna Säkerhetstjänsten med uppgift att utöva samfärdselövervakning samt bedriva spaningsverksamhet. I övervakningsuppgifterna ingick post- och telegrafcensur. Inom det civila området fick dock från 1944 enskilda personers brev icke öppnas utan att säkerhetstjänsten i varje enskilt fall erhållit tillstånd av Justitiekanslern. Enligt tillgängliga uppgifter har brevcensuren givit ganska ringa resultat, medan telefonövervakningen ledde till att ett flertal spioner kunde upptäckas. I censur- och kontrollstämplarna, banderollerna och etiketterna förekom följande texter: "Granskad av militär myndighet" (1940-41), "Granskad av svensk censurmyndighet" (1943-45), "Granskad av svensk militär myndighet" (1945), "Valutakontroll Postverket" (1940-45) och "Granskad enligt Kungl Maj:ts förordnande" (1940-45).

Det har kunnat visas att brevcensuren i effektivitetens intresse inte alltid arbetade öppet med stämplrar, signaturer och remsor

Brev från en i Vaxholms fästning krigsinternerad polsk militär. Poststämplat Vaxholm den 19 februari 1940. Även stämplat "Portofritt" och "Krigsfängepost".

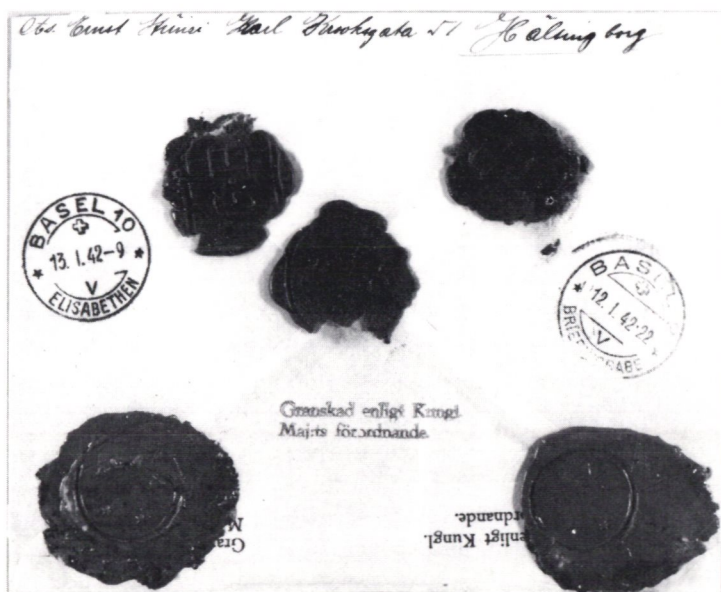

Ett av svensk militär myndighet öppnat och granskat brev till Oslo från en i Filipstad krigsinternerad norsk militär. Poststämplat den 28 juni 1940. Brevet har åter tillslutits med en pappersremsa med texten "Granskad av militär myndighet".

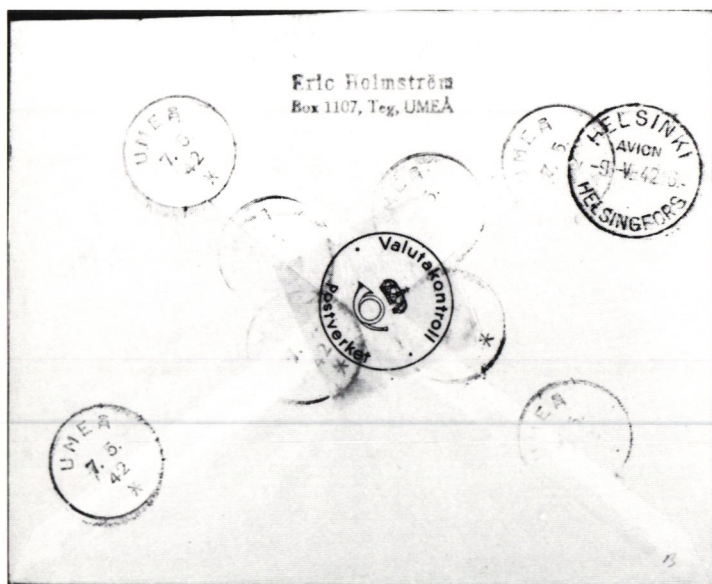
på öppnade försändelser, utan att omfattande kontroll ägde rum hemligt och alltså utan att lämna några synliga spår efter sig som visade att breven blivit öppnade. Man behöver dock bara föreställa sig det allvarliga läge landet befann sig i under kriget för att förstå att sådant kunde vara nödvändigt. Det finns t.o.m. indikationer på att det var vanligt. För filatelisten är denna fråga emellertid av mindre intresse, efter-

som dessa försändelser uppenbarligen saknar varje slag av märkning och följaktligen inte kan skiljas från vanliga brev. Det har klarlagts att stora mängder beslagtagna post aldrig expederades utan förstördes i slutet av eller efter kriget.

I boken "Sveriges militära beredskap 1939-1945" (Militärhistoriska Förlaget 1982) ges några exempel på enskilda fall som visar hur säkerhetstjänsten arbetade

Rekommenderat brev, sänt från Helsingborg till Basel den 9 januari 1942, öppnat och granskat av Postens Kontrollanstalt med stöd av 5. § valutalagen. Brevet åter tillslutet med pappersremsa som förseglats med kontrollanstaltens lacksigill.

Privatbrev från Umeå till Helsingfors den 7 maj 1942 undersökt av Postverket för valuta-kontroll. Brevet har därefter förseglats med ett transparent papperssigill med texten "Valuta-kontroll, Postverket" och ett antal Umeå-stämplor.

vid hemlig brevkontroll. De citeras nedan i tillämpliga delar.

"Fallet L"

En norsk affärsman L ådrog sig säkerhetstjänstens uppmärksamhet, första gången genom en anmälan som lät förstå att han kunde misstänkas för illegal verksamhet. Han ställdes under post- och telefonkontroll, varjämte han en tid skuggades. Vid detta tillfälle framkom dock inte något som gav bevis för att han sysslade med illegal verksamhet.

Den 17 december 1942 anlände emellertid ett brev adresserat till en fröken M, en servitris bosatt i Stockholm. Brevet innehöll uppgifter om befästmansanläggningar i Harstad, Norge, med omgivning. Till dessa uppgifter var fogad en skiss över området med befästmansanläggningarna inprickade. På grund härav översändes brevet till kriminalavdelningen. Då det var tydligt att M själv inte skulle behålla uppgifterna utan sannolikt överlämna dem till annan person och denna möjligen skulle

kunna identifieras om brevet finge fortsätta till adressaten beslöts att brevet skulle expedieras och M övervakas.

Lördagen den 19 december 1942 besöktes M av norrmannen L. Han misstänktes vara den som skulle hämta brevet och av denna orsak anhölls han när han lämnade M:s bostad. Brevet fanns i en av hans fickor.

"Fallet F"

I början av år 1940 uppmärksammades vid postkontroll vissa brev till olika adresser i Tyskland. Breven, som saknade underskrift, innehöll uppgifter som tydligen var avsedda för publicering i tidningar angående vissa förhållanden i Sverige. Efter ett omfattande spaningsarbete lyckades säkerhetstjänsten komma över ett brev som hade en med nyssnämnda brev likartad karaktär och vars avsändare kunde identifieras såsom den i Stockholm boende tyske medborgaren, journalisten F. Denne ställdes under övervakning varjämte prov togs av hans skrivmaskin och brevpapper.

”Fallet J”

Den 4 december 1940 beslagtogs vid postkontrollen i Jönköping en poststämplad rekommenderad försändelse vilken var ställd till ”Herr J, Poste Restante, Stockholm”. Försändelsen innehöll två stencilerade hemligstämplade handlingar vilka tydligt upprättats av militär myndighet. De hade som överskrift ”II.U-båtsjakt” respektive ”Taktiska detaljplaner”. För att identifiera adressaten och anhålla denna person ordnades bevakning vid poste restante-utlämningen på postkontoret Stockholm 1.

Den 5 december 1940 efterfrågades försändelsen av en man. Han följdes och anhölls. Från Försvarsstaben inhämtades att handlingarna var av stor militär betydelse och att deras överlämnande till utländsk makt skulle innebära allvarlig skada.

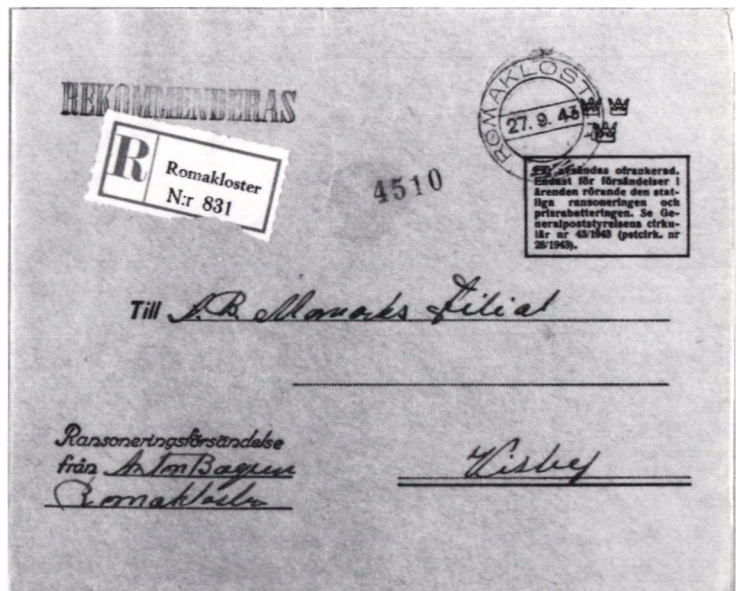
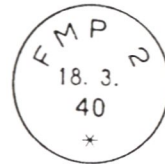
”Om kriget kommer”

För att positivt påverka den allmänna opinionen upprättades 1940 Statens Informationsstyrelse, ett ämbetsverk med uppgift att orientera allmänheten om beredskaps-

läget och att övervaka tidningar, tidskrifter och radio och informera dem om vad som var lämpligt att trycka och säga. Verket utsattes för skarp kritik och avskaffades 1945. Meddelanden till allmänheten från Informationsstyrelsen kan utgöra samlarobjekt såsom skriften ”Om kriget kommer”, som utsändes till allmänheten som tjänste-gruppkorsband sommaren 1943.

Förmedlingspostanstalter

Till fältpostanstalter under beredskapsåren får även räknas Förmedlingspostanstalterna, som under 1939-1945 fullgjorde vissa funktioner i samband med Postverkets kontrollverksamhet såsom exempelvis brevcensur. Stämplarna hade nummerbeteckningar och texten ”FMP”. De förekommer sällsynt på försändelser.

Ransoneringsförsändelse som fick avsändas ofrankerad i ärenden som rörde den statliga ransonerings jämlikt Generalpoststyrelsens cirkulär nr. 43/1943.

Ransoneringsposten

Varuransoneringen är en typisk företeelse under beredskapsåren. Den framtvängdes av rådande avspärning och varuknapphet till följd av kriget. Den krävde en betydande organisation och gav upphov till stora mängder post till och från allmänheten och företag och de myndigheter som hade hand om det hela. Från filatelistisk synpunkt kan framhållas de särskilda portofria kuvert, s.k. ransoneringsförsändelser, som tillhandahölls av Kristidsnämnden och utdelades till näringsidkare som var berättigade att använda sådana i sin korrespondens med myndigheter och andra. Den tematiskt intresserade kan samla förutom post från de olika krisorganen, ransoneringskort, broschyrer, affischer och annat. Sådant icke filatelistiskt material behöver inte utgöra tyngdpunkten i samlingen men fördjupar och bidrar till att göra den historiskt levande.

Brevmärkena och vykorten

En stor uppgift under beredskapsåren utgjorde den humanitära verksamhet som utövades av olika organisationer och var inriktad mot bl.a. länder i nöd. Den bedrevs genom insamling av penningmedel

Sätt märket på alla
brev, vykort, paket o. s. v.

Till förmån för Svenska soldater
och deras anhöriga samt evakuerade
Finska mödrar och barn.

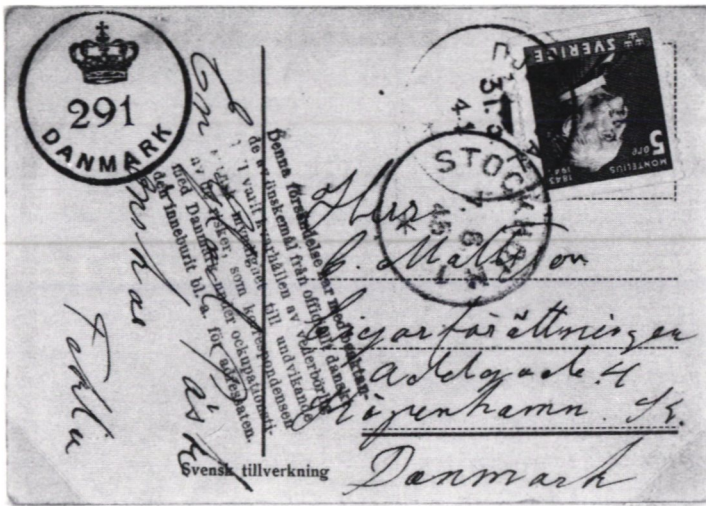
Medlen fördelas genom Radiotjänst och Centrala Finlandshjälpen

Reg. Cante Stockholm 29/2/40

Reklamblad för "På Post för Sverige"-märkena till förmån för svenska soldater och deras anhöriga samt evakuerade finska mödrar och barn. Här avbildade blad har använts som brevkort. Det är poststämplat den 29 februari 1940 och frankerat med ett 10 öres frimärke.

Den berömda svenska tigern i gult och blått som skapats av tecknaren Bertil Almqvist, "Bertila". Här som brevmarke tryckt hos Esselte 1941.

Kvarhållet brevkort till Danmark. Detta kort på väg till Danmark, stämplat första gången den 31 maj 1944, kvarhölls i Sverige för att inte utsätta adressaten för risker som korrespondensen med Danmark kunde ha inneburit under ockupationen. Kortet har stämplats en andra gång den 7 juni 1945, när det tillställdes adressaten i Danmark. Den 7-radiga gummistämpeln på kortets adressida informerar om orsaken till kvarhållandet.

och genom försäljning av brevmärken och vykort med passande bildmotiv. Det framställdes ett stort antal sådana som i dag utgör trevliga samlarobjekt, kanske inte så mycket för sin konstnärlighet, som varierade, utan för sin egenskap av företeelse från tiden i fråga.

Bland insamlingarna kan nämnas "För de inkallade och deras anhöriga", "För Finland", "För Norges barn", "För Röda Korset". Brevmärken till förmån för de inkallade och för hemvärnet hade texten "På Post för Sverige". Märkena fanns i häften eller i hela kartor. I häftena och på vykortet

fanns vanligen en information om insamlingens syfte.

Posttrafiken till och från utlandet

Det kan inte finnas något som kan inverka mer omvälvande på den internationella posttrafiken än ett världskrig. I bästa fall blir det endast förseningar och omvägar, i sämsta fall obeställbarhet på grund av att posttrafiken i något land är inställd. Försändelser, som varit med om detta, får ofta sitt utseende dramatiskt förändrat genom rader av stämplat, påskrifter, etiketter och ibland även utländska censureringar. Häri-

Häfte innehållande åtta "På Post för Sverige"-märken 1942. Karaktäristiskt för tiden är citatet ur Kungssången, här tryckt på baksidan av omslaget.

genom uppkommer en typ av försändelser, som har mycket att ge filatelister med sinne för forskning kring brevens väg under rådande krigs- och postförhållanden. Ämnet är närmare behandlat i Sveriges Filatelist-Förbunds Sverige-Katalog, dels 1984-85 (sid. 79-83), dels 1985-86 (sid. 84-85), där Knut Norborg gjort en komplett sammanställning av alla de postrestriktiva ingreppen och förekommande märkningarna.

Som exempel på ett dramatiskt ingrepp kan nämnas vissa försändelser under 1943 från Sverige till Danmark och Norge, vilka med hänsyn till adressaternas säkerhet

stoppades av de svenska myndigheterna och expedierades först efter krigets slut. De försågs då med en stämpel av följande lydelse:

"Denna försändelse har med beaktande av önskemål från danskt/norskt håll varit kvarhållen av vederbörlig svensk myndighet till undvikande av de risker, som korrespondensen med Danmark/Norge under ockupationstiden inneburit bl.a. för adressaten."

Övriga postala händelser

Det finns naturligtvis ytterligare en mängd försändelser från beredskapsåren med anknytning till exceptionella företeelser och

Fredskortet med texten "Kriget är slut!" "Andra världskriget började 1.9.1939 och slutade 1945", som avsändaren fyllt i med datum 7.5. På kortets adressida är tryckt en dikt av Alfred Jensen. I kortet, som är poststämplat den 11 maj 1945, skriver avsändaren "Vi är ute och firar freden. Hej och hurra!"

Meddelande från Svenska Röda Kors-expeditionen i Tyskland 1945. Poststämplat Düsseldorf den 16 oktober 1945. På baksidan av kortet finns ett svarsformulär ifyllt av en person i Tyskland med anhöriga i Sverige, vilka av Svenska Röda Korsets expedition i Tyskland begärt upplysningar om denna person. Kortet har via sekreteraren vid den svenska beskickningen i Lübeck, Torsten Brandel, tillställts de anhöriga i Sverige.

händelser under dessa år som kan intressera samlare. Nämnas bör de norska polistrupperna och den danska brigaden i Sverige, det särskilda norska postkontoret i Stockholm, de civila flyktingarna, krigsolyckorna (Ulven, Hansa), mobiliseringarna, de

större politiska händelserna m.m. Till sist kommer allt an på den enskilde samlarens resurser och ambitioner. Samlarfriheten bör vara stor och uppfinningsrikedomen obegränsad till samlarens glädje och filatelins fromma.

Käll- och litteraturförteckning

Dahlberg, Hans, I Sverige under 2:a världskriget. Stockholm 1983.

Eliasson, Åke, Lindgren, Hans & Sundquist, Gösta, Post i norr: Norrbottens posthistoria, postanordningar och stämplat. Boden 1992.

Försvar i Örebro län: 1900-talet. Utg. av Stiftelsen Nerikes regementen under redaktion av Einar Lyth och Bengt Gustavsson. Örebro 1993.

Gullers, K. W., Då: våra beredskapsår 1939-1945. Höganäs 1975.

Jakobsson, Jakob, Sverige 1939-1945. Stockholm 1989.

Kungl. Generalpoststyrelsens cirkulär 1939-1945.

Magnergård, Omar, I Andra världskrigets skugga. Stockholm 1985.

Militärpostal Tidskrift: tidskrift för Sveriges Militärpostsällskap (SMPS).

Norborg Knut, Post i Ofärdstid (*Filatelisten* 1995:2-4).

Posten i Norrbotten. Boden 1981.

Sandstedt, Axel, Fältposten i Svenska Frivilligkåren 1940 (*Posttryttaren*, 1980).

Svensk författningssamling.

Svenska frivilliga i Finland 1939-1944. Stockholm 1989.

Sveriges militära beredskap 1939-1945. Stockholm 1982.

Wägerman, Ingemar, Svensk postensur under Andra världskriget. Stockholm 1995 (*Meddelanden från Postmuseum*, 38).

Egna samlingar.